

गुणवत्तापूर्ण कुक्कुटखाद्य उपलब्ध होण्यासाठी  
करावयाच्या उपाययोजनांबाबत.

महाराष्ट्र शासन  
कृषि, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग  
शासन निर्णय क्रमांक-संकीर्ण-२०२३/प्र.क्र.९३/पदुम-४  
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,  
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२  
दिनांक :- २२ जुलै, २०२४.

- वाचा :- १. कृषि व पदुम विभागाचा शासन निर्णय क्र. बैठक-२०२२/प्र.क्र. १५७/पदुम-४  
दि. २१.११.२०२२  
२. कृषि व पदुम विभागाचा शासन निर्णय क्र. संकीर्ण -२०२३/प्र.क्र.९३/पदुम-४  
दि. ३०.६.२०२३  
३. कृषि व पदुम विभागाचा शासन निर्णय क्र. संकीर्ण -२०२३/प्र.क्र.९३/पदुम-४  
दि. १४.७.२०२३  
४. फुड्स सेफ्टी अँड स्टँडर्ड्स ऑफ इंडिया या संस्थेचे दि. १७.१२.२०१९ चे पत्र  
५. फुड्स सेफ्टी अँड स्टँडर्ड्स ऑफ इंडिया या संस्थेचे दि. २७.०१.२०२० चे पत्र.

प्रस्तावना :-

राज्यातील दुध उत्पादक शेतकरी, पशुपालक, कुक्कुट व्यवसायिक यांच्याकडील पशु-पक्ष्यांना गुणवत्तापूर्ण पशुखाद्य किफायतशीर दरात उपलब्ध होण्याच्या अनुषंगाने आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांच्या अध्यक्षतेखाली राज्यस्तरीय पशु-पक्षीखाद्य गुणवत्ता व दर समन्वय समिती या विभागाच्या दि. ३०.०६.२०२३ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये गठीत करण्यात आली आहे.

समितीने राज्यातील उत्पादीत व विक्री होणाऱ्या पशु-पक्षी खाद्याच्या गुणवत्तेबाबत आणि किफायतशीर दरांबाबत सर्वंकष चर्चा करून तसेच, पशुपालक यांच्याकडून प्राप्त होणाऱ्या सूचना त्या अनुषंगाने खाद्य उत्पादक कंपन्यांचे प्रतिनिधी आणि केंद्र / राज्य शासनाच्या विभागांचे प्रतिनिधी यांच्याशी चर्चा करून समन्वयाने उपाययोजना करावयाच्या आहेत. समितीतील आढाव्यानंतर राज्यातील पशु-पक्षीपालकांना गुणवत्तापूर्ण पशु-पक्षी खाद्य किफायतशीर दरात उपलब्ध होण्याकरीता शासनास शिफारशी करावयाच्या आहेत.

कुक्कुटपालन व्यवसायामध्ये खाद्याची गुणवत्ता ही अतिशय महत्वाची बाब आहे. कुक्कुट मांस आणि अंडी उत्पादनाचे प्रमाण व त्याची गुणवत्ता, त्याचप्रमाणे कुक्कुट पक्ष्यांचे आरोग्य आणि पुनरुत्पादन क्षमता ही खाद्याच्या गुणवत्तेवर अवलंबून असते. कुक्कुटपालन व्यवसायामध्ये साधारणपणे ६५-७० टक्के खर्च खाद्याचा असतो. त्यामुळे खाद्याची गुणवत्ता ही कुक्कुटपालन व्यवसायाच्या अर्थव्यवस्थेवर परिणाम करणारा महत्वाचा घटक आहे.

दि. ०७.०७.२०२३ रोजी पुणे येथे पार पडलेल्या समितीच्या बैठकीत झालेल्या चर्चेनुसार राज्यातील कुक्कुटपालकांना गुणवत्तापूर्ण कुक्कुट खाद्य उपलब्ध होण्याच्या अनुषंगाने खालीलप्रमाणे शासन परिपत्रक निर्गमित करण्यात येत आहे.

### शासन निर्णय :-

फुड्स सेफ्टी अँड स्टॅण्डर्ड्स ऑफ इंडिया या संस्थेने त्यांच्या दि.१७.१२.२०१९ आणि दि.२७.०१.२०२० रोजीच्या पत्रातील निर्देशानुसार राज्यात आयएसआय मार्क (बीआयएस प्रमाणकाप्रमाणे) पशुखाद्याचे उत्पादन व विक्री करणे बंधनकारक आहे. त्या अनुषंगाने राज्यातील पशुधनास गुणवत्तापूर्ण पशुखाद्य उपलब्ध होण्यासाठी करावयाच्या उपाययोजना या विभागाच्या दि.१४.०७.२०२३ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये निर्गमित करण्यात आल्या आहेत.

त्याच धर्तीवर सर्व कुक्कुट खाद्य उत्पादन (स्वतःच्या वापराकरिता, बाजारात विक्रीकरिता तसेच, करार पध्दतीने कुक्कुटपालन व्यवसाय करणाऱ्या) कंपन्यांनी कुक्कुट खाद्य उत्पादित करून त्याची वितरण / विक्री करतांना खालीलप्रमाणे उपाययोजना कराव्यात.

१. भारतीय मानक संस्थेच्या (बीआयएस) परवानाधारक पशुखाद्य उत्पादक संस्थांनी भारतीय मानक संस्थेच्या प्रमाणकाप्रमाणेच पशुखाद्याचे उत्पादन करावयाचे असून, पशुखाद्याच्या पॅकिंग बॅगवर पशुखाद्यातील अन्नघटकाचे प्रमाण ठळकपणे नमूद करावयाचे आहे. त्याच धर्तीवर सर्व कुक्कुट खाद्य उत्पादक कंपन्यांनी कुक्कुट खाद्याच्या पॅकिंग बॅगवर कुक्कुट खाद्यातील उर्जा (Energy), क्रुड प्रोटीन, क्रुड फॅट, क्रुड फायबर, कॅल्शियम, फॉस्फोरस, अॅश, मॉइश्चर या अन्नघटकांचे प्रमाण ठळकपणे नमूद करावयाचे आहे. “The Food Safety and Standards (Packaging and Labelling) Regulation 2011” अन्वये मानवी खाद्याच्या प्रत्येक पॅकिंगवर अन्नघटकांचे प्रमाण नमूद करणे बंधनकारक आहे, त्याचप्रमाणे कुक्कुट खाद्याच्या पॅकिंग बॅगवर उपरोक्त नमूद विविध अन्नघटकांच्या प्रमाणासोबतच खालील बाबीही नमूद कराव्यात.

- क) उत्पादन संस्थेचे नाव व पत्ता
- ख) उत्पादक परवाना क्रमांक
- ग) कुक्कुट खाद्य उत्पादनाचा दिनांक व बॅच क्रमांक
- घ) सदर उत्पादन वापरण्याचा अंतिम दिनांक (बेस्ट बिफोर युज)
- ङ) निव्वळ वजन (नेट वेट)
- च) विपणन ( मार्केटिंग ) कंपनीचे नाव व पत्ता
- छ) कुक्कुट खाद्यात पशुजन्य घटक असल्यास नमूद करावे

२. प्रीस्टार्टर, स्टार्टर, फिनीशर, चीक फिड, ग्रोवर फिड, लेअर फिड, इ. कुक्कुट खाद्यामधील विविध अन्नघटक हे पॅकिंग बॅगवरील नमूद पशुखाद्यातील प्रमाणानुसार असणे आवश्यक आहे.

३. कुक्कुट खाद्य तयार करण्यासाठी उपयोगात येणाऱ्या खाद्य घटकांमधील विविध अन्न घटकांचे विश्लेषण करणे आवश्यक आहे. तसेच, उत्पादीत केलेल्या प्रत्येक बॅचमधील कुक्कुट खाद्यातील विविध अन्न घटकांचे देखील विश्लेषण करणे आवश्यक आहे.

४. कुक्कुट खाद्य तयार करण्यासाठी उपयोगात येणाऱ्या खाद्य घटकांमधील तसेच, तयार कुक्कुट खाद्यमधील बुरशीजन्य टॉक्सीनच्या प्रमाणाबाबत विश्लेषण करणे आवश्यक आहे.

५. कुक्कुट खाद्य तयार करण्यासाठी उपयोगात येणाऱ्या खाद्य घटक तसेच, तयार कुक्कुट खाद्याची वाहतुक व साठवणूक योग्य प्रकारे करण्यात यावी जेणेकरून खाद्याच्या गुणवत्तेवर कोणताही दुष्परिणाम होणार नाही.

६. सर्व कुक्कुट खाद्य उत्पादक कंपन्यांनी सदर संस्था ज्या तालुक्यामध्ये कार्यरत आहे त्या तालुक्याचे संनियंत्रण करणाऱ्या सहायक आयुक्त पशुसंवर्धन यांच्या उपस्थितीमध्ये उत्पादित होणाऱ्या सर्व प्रकारच्या कुक्कुट खाद्याचे यादृच्छिकपणे (रँडमली) नमुने घेवून, सदर कुक्कुट खाद्य नमुन्यांची शासन मान्यता प्राप्त सक्षम प्रयोगशालेकडून नियमितपणे तपासणी करावी.

कुक्कुट खाद्य उत्पादकांनी तसेच, करार पध्दतीने कुक्कुटपालन करणाऱ्या कंपन्यांनी सदर शासन निर्णय निर्गमित झाल्याच्या दिनांकापासून एक महीन्याच्या कालावधीमध्ये उक्त नमूद कार्यवाही करावी. अन्यथा, अशा कुक्कुट खाद्य उत्पादकांना तसेच, करार पध्दतीने कुक्कुटपालन करणाऱ्या कंपन्यांना त्यांच्याकडे उत्पादित होणाऱ्या कुक्कुट खाद्याची कंत्राटी कुक्कुट पालन करताना कंपनी तर्फे शेतकऱ्यांना कुक्कुट खाद्य पुरविता येणार नाही अथवा बाजारात विक्री करता येणार नाही.

सदरचा शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या [www.maharashtra.gov.in](http://www.maharashtra.gov.in) या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून, त्याचा संगणक सांकेतांक २०२४०७२२१६५९१५१२०१ असा आहे. सदर शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशाने व नावाने,

( नि. भा. मराळे )

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. मुख्यमंत्री यांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
२. मा. उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. आयुक्त पशुसंवर्धन, महाराष्ट्र राज्य, औंध, पुणे.
४. संशोधन संचालक, महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ, नागपूर.
५. विभागीय संचालक, फुड सेफ्टी अँड स्टँडर्ड अँथॉरीटी ऑफ इंडिया, बांद्रा, मुंबई.

६. विभागीय संचालक, भारतीय मानक संस्था (बीआयएस), पुणे.
७. सर्व प्रादेशिक सहआयुक्त पशुसंवर्धन.
८. मा. मंत्री (पशुसंवर्धन) यांचे विशेष कार्य अधिकारी, मंत्रालय, मुंबई.
९. सर्व जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त.
१०. सहाय्यक आयुक्त पशुसंवर्धन, पशुखाद्य विश्लेषण प्रयोगशाळा, गोखलेनगर, पुणे.
११. सर्व सहाय्यक आयुक्त पशुसंवर्धन, मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्र, पुणे, कोल्हापूर, नागपुर व छत्रपती संभाजीनगर
१२. सर्व जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी, जिल्हा परिषद.
१३. पशुधन विकास अधिकारी, बदक पैदास केंद्र, वडसा जि. गडचिरोली
१४. अवर सचिव (पदुम -३), कक्ष अधिकारी (पदुम १, २ व १६) कृषी व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१५. निवड नस्ती (पदुम-४).